

ACTIVITATEA MONETARĂ ÎN TRANSILVANIA ÎN LUMINA ÎNCERCĂRILOR DE REFORMĂ A MONEDEI DE ARGINT DIN ANII 1442 ȘI 1444

Paul Dumitrache*
Dragoș-Alexandru Mirea**

Cuvinte cheie: moneda de argint, Transilvania, Sibiu, Ioan de Hunedoara, secolul al XV-lea.

Keywords: silver coinage, Transylvania, Sibiu, John of Hunyadi, 15th century.

Rezumat: Îmbinând simbolurile heraldice ale regatelor Poloniei și Ungariei aflate sub sceptrul aceluiași rege, Vladislav al III-lea (1434-1444), respectiv Vladislav I (1440-1444), dinarul cu vultur rămâne reperul iconografic de referință al influenței Jagiello-nilor în istoria evoluției stilistice a dinarului ungar de tip heraldic. Printre Camerele Monetare Regale care au contribuit la punerea în practică a încercărilor de reformă a monedei de argint din anii 1442 și 1444, care au avut ca obiectiv central introducerea noului dinar, tipul cu vultur, se numără și cele două camere care se aflau la vremea respectivă în spațiul actual al Transilvaniei. Referitor la prima încercare de reformă, cea din anul 1442, nu se cunosc însă decât emisiuni de dinari provenind din Camera de la Baia Mare. În anul 1444 lucrurile au stat însă altfel. Nu numai că se cunosc emisiuni superioare din punct de vedere calitativ care provin din Camera Monetară a Transilvaniei, situată la Sibiu (Hermannstadt), se poate chiar afirma că aceasta a avut un rol esențial la reușita reformei, cel puțin în Transilvania. Această reușită, chiar dacă a fost de scurtă durată, s-a datorat nu în ultimul rând voievodului Transilvaniei, Ioan/Iancu de Hunedoara care, în primăvara anului 1444, i-a încredințat magistrului Iacob (Jakab) funcția de Comite al Camerei Transilvaniei de la Sibiu și i-a acordat monopolul monetar în Transilvania (Siebenbürgen): „cameram et cusionem monetar regalis in civitate Cibiniensis”.

Având în vedere numărul extrem de limitat de izvoare numismatice și documentare cu privire la acest subiect, activitatea monetărilor din Transilvania, în perioada respectivă, este în mare parte necunoscută. În afară de o evaluare generală făcută de Lajos Huszár, care indică un etalon aproximativ al fineței monedelor de argint de 281 ‰, nu există date certe cu privire la etalonul metrologic și puritatea argintului în cazul dinarilor cu vultur. Chiar dacă nu poate fi plasat în context, studiul actual al unui lot de dinari cu vultur incluzând și exemplare inedite, oferă posibilitatea aducerii în circuitul științific a noi informații cu privire la aceste emisiuni monetare. Cele 12 monede analizate includ atât un dinar și un obol din anul 1442, cât și zece exemplare de dinari din timpul anului 1444. Printre exemplarele cele mai târzii s-au

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române.

** Institutul Național pentru Cercetare și Dezvoltare în Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”.

identificat și cinci falsuri contemporane epocii dinarilor cu vultur. Toate cele 12 monede au fost analizate atât din punct de vedere numismatic, cât și compozițional, folosindu-se metoda fluorescenței de raze X.

Concluziile studiului indică faptul că media de puritate a monedelor studiate, așa cum a rezultat din analize, ar indica un posibil etalon al emisiunilor regale de dinari situat în proximitatea pragului de 500 ‰. Acesta se dovedește a fi substanțial mai mare decât standardul cunoscut anterior ca referință pentru emisiunile de argint ale lui Vladislav I, respectiv 281 ‰. În Europa Centrală, un standard similar de finețe se întâlnește și la dinarii emiși de Vladislav, în calitate de rege al Poloniei. Trebuie menționat însă că Vladislav sistează producția acestor monede (pol-groși) în monetăria de la Cracovia încă din anul 1440, odată cu încoronarea sa ca rege al Ungariei (1440-1444). Nu în ultimul rând, printre monedele studiate se remarcă două exemplare unice. Primul este un dinar care provine dintr-o serie emisă de consiliul orașului Sibiu, cel mai probabil înainte ca monetăria să fie concesionată lui Nikolaus Pfeffersack, iar cel de-al doilea este un obol provenit de la Camera din Buda, exemplar caracterizat de asemenea printr-o marcă monetară inedită. Falsurile monetare sunt de asemenea prezente în structura lotului de monede studiate. Cinci exemplare au fost clasificate ca fiind falsuri monetare aparținând tipului identificat ca atare de Artur Pohl, respectiv contrafaceri din perioada 1444-1445 ale dinarilor cu vultur având drept prototip exemplare provenind din atelierul de la Buda. Prezența elementelor urmă care indică o proveniență maramureșeană a minereului, ar putea asocia aceste monede cu numele proprietarului minelor, respectiv despotul sârb Gheorghe Branković. Având în vedere că Branković deținea minele în acea perioadă, există posibilitatea ca activitatea de contrafacere să fi fost controlată chiar de către acesta, în cuprinsul spațiului balcanic aflat la sud de Dunăre.

Monedele studiate reprezintă izvoare numismatice care demonstrează că cea de-a doua etapă a reformei monetare inițiată de Vladislav I a reprezentat pentru voievodul Transilvaniei un bun prilej de a reorganiza activitatea monetară în spațiul transilvan. Calitatea bună a gravurii, superioară emisiunilor inflaționiste din perioada 1442-1443, titlul argintului și uniformitatea metrologică și iconografică a exemplarelor bătute de concesionari diferiți indică un control exigent al activității monetare și confirmă ipoteza formulată de Artur Pohl cu privire la această încercare de reformă, care se dovedește că a avut succes în Transilvania, chiar dacă pentru scurt timp.

Asumându-și rolul de lider al luptei împotriva expansiunii otomane în Europa, Ioan/Iancu de Hunedoara extinde astfel planurile sale de rezistență anti-otomană și în domeniul economic și monetar. Ca și în Țara Românească, asprii din vremea primei domnii a lui Murad al II-lea se aflau în circulație și în Transilvania la data reformei dinarului din anul 1444. Doar un dinar puternic, cu o largă putere de circulație în spațiul european ar fi putut să contracareze pătrunderea și consolidarea asprului otoman ca monedă curentă preferată în tranzacțiile caselor negustorești și ale breslelor din orașele săsești din Transilvania, așa cum s-a și întâmplat ulterior, la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea.

Abstract: By combining the heraldic elements of both kingdoms of Poland and Hungary, ruled by the same king, Vladislav III (1434-1444), respectively Vladislav I

(1440-1444), the eagle denar remains, through its iconography, the reference milestone of the Jagiello's influence in the history of coinage in Hungary, particularly for the heraldic type of denars. Within the Transylvanian landscape, two of the royal monetary chambers played a role in the silver coinage reform attempts from 1442 to 1444. The chamber of Baia Mare, relevant for its coinage volume, was the only one involved in the eagle denar's reform attempt of 1442. However, in 1444, the second one, the monetary chamber of Transylvania, located in Sibiu (Hermannstadt), had a central role in implementing the silver coinage reform. The 1442 reform attempt failed before the end of the year due to political reasons. Thus, both royal and private mints began to issue poor quality silver coins. In the spring of 1444, Vladislav I cancelled all private monetary privileges and resumed the attempt to reform the silver coinage. At the request of the Diet from 18.04.1444, the production of the eagle denar was restarted within all the royal chambers and any further changes of the new coins' silver purity was forbidden. One of the reform's main supporters was the very voivode of Transylvania, John of Hunyadi. To assure the reform's success, the Transylvanian voivode entrusted magister Jacobus (Jakab) as Count of Transylvanian Chambers from Sibiu and gave him the coinage monopoly in Transylvania (Siebenbürgen): „cameram et cusionem monetae regalis in civitate Cibiniensis”.

Given the extremely limited number of numismatic and documentary sources, the activity of the mints located in Transylvania is mostly unknown and, apart from a general assessment made by Lajos Huszár, which indicates an approximate standard of the silver fineness of 281 ‰, there is no trustworthy data about the metrological standard and the silver purity of the eagle denars. Within the scientific circuit, new information on the subject is provided by the current study of a batch of coins, consisting of ten denars and one obol, of eagle type, and also of unique samples, originating from a private collection. As described in the catalogue, the 12 coins were analyzed from both a numismatic and compositional perspective, using XRF archaeometric techniques. The coins' provenance is from mints located either within the Transylvanian area, within the Buda royal chamber or from within unknown workshops, where they were counterfeited. Among the analysed coins should be underlined two unique samples stand out. The first one is a denar that comes from a series issued by the city council of Sibiu, most likely prior to the concession of the city mint by Nikolaus Pfeffersack, a sample whose fineness is 717 ‰. The second one is an obol coming from the Buda Chamber carrying a unique mint mark.

The conclusions of the study indicate that the average standard for the purity of the coins from the Royal Chambers is about 500 ‰. This proves to be higher than the standard known previously as being a reference for the silver coinage of Vladislav I, respectively 281 ‰. In Central Europe, a similar standard of fineness is encountered in the denars of Vladislav III of Poland (1434-1444). However, the production of these coins in Krakow ceased in 1440, with the coronation of the young king as Vladislav I of Hungary (1440-1444). It should be noted, however, that between the Hungarian eagle denars and the Polish royal denars, issued in the Polish monetary system of Krakowian gros, even though iconographic and compositional similarities are noted, and both have the same nominals, they have different metrological standards. Nonetheless, the

Hungarian eagle type obol has the same metrological characteristic with the royal Polish denar (approximately 0.5 grams).

Five of the eleven studied coins were classified as counterfeits, corresponding to the type identified as such by Artur Pohl, referring to counterfeits from 1444-1445, according to a prototype of the Buda mint. The presence of trace elements that indicate the mines of Maramures County could associate these coins with the name of the owner of the mines, respectively Serbian despot George Branković. Given that Branković owned the mines during that time, there is a possibility that the counterfeiting activity was actually controlled by him in the Balkan area from the south of Danube.

The studied coins represent a numismatic source that proves that at least the second stage of Vladislav I's monetary reform represented, for John of Hunyadi, a good opportunity to reorganize the monetary activity within the Transylvanian area. The good quality of the engraving, superior to the inflationary issues from 1442-1443, the silver purity and the metrological and iconographic uniformity of the coins, coming from different mint masters, indicate a rigorous control of the monetary activity and confirms the hypothesis made by Artur Pohl, regarding this attempt of reform, proved to be successful in Transylvania, for that time. Taking on the role of leader of the struggle against Ottoman expansion in Europe, John of Hunyadi thus extends his plans of anti-Ottoman resistance in the economic and monetary field. Only a powerful monetary system, with a large circulation in the European lands might be able to counter the penetration and consolidation of the Ottoman silver currency in Transylvania, as it lastly happened. Till the end of the 15th century, the Ottoman akçe became the preferred currency in the transactions of merchants from the Saxon cities of Transylvania, particularly in trading with other two Romanian countries, Wallachia and Moldavia.

Scurta perioadă în care regele polonez Vladislav al III-lea (25.07.1434-10.11.1444) s-a aflat pe tronul Ungariei, sub numele de Vladislav I, (17.07.1440-10.11.1444) a fost marcată atât de o mare diversitate iconografică a emisiunilor de dinari cât și de fluctuații extreme ale etalonului de puritate, dar și metrologic al acestui nominal. În plus față de contextul general al crizei europene a argintului care se acutizase la jumătatea secolului al XV-lea¹, criza politică din regatul ungar, războiul civil și frontul anti-otoman au fost de asemenea factori semnificativi care au contribuit la o evoluție imprevizibilă a activității monetare, cu puternice accente regionale. Activitatea atelierelor monetare aflate în spațiul transilvan care era guvernat în acele vremuri de Ioan de Hunedoara, un loial susținător al partidei regelui Vladislav I, este foarte puțin cunoscută. Acest fapt se datorează în general numărului extrem de restrâns al izvoarelor referitoare la activitatea monetară din vremea lui Vladislav I. Dintre izvoarele scrise, cele mai multe oferă informații cu privire la evenimentele politice și militare care au zguduit în perioada respectivă stabilitatea regatului

---

¹ În cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea, ca urmare a creșterii necesarului de monedă, pe fondul epuizării rezervelor de argint din zăcămintele europene cunoscute, s-a făcut remarcată o criză a argintului în Europa, în special în vestul continentului. În Italia este semnalată deprecierea monedei de argint la mijlocul secolului al XV-lea până la o finețe de numai 20‰; Grierson, Travaini 1998, p. 214.

ungar, concentrându-se pe remarcabila personalitate a lui Ioan de Hunedoara și faptele sale de arme².

Odată cu pacea avantajoasă³ încheiată de Vladislav I ca urmare a victoriilor obținute în „Campania cea lungă”, noi perspective se deschideau pentru reconsolidarea stabilității sistemului monetar ungar, puternic afectat de emisiunile depreciate⁴ cum ar fi *emisiunile de război* ale atelierelor din Banat⁵ și Transilvania⁶, sau alte emisiuni regionale ale marilor nobili care abuzau de privilegiile obținute în perioada războiului civil cu Frederik al III-lea⁷. Înfrângerea suferită în bătălia de la Varna (10.11.1444), dar mai ales moartea tânărului rege au readus însă starea de instabilitate, atât în plan politic și militar, cât și în privința activității monetare⁸.

În primăvara anului 1444, Vladislav I anulează toate privilegiile monetare acordate anterior nobililor care l-au susținut în „Campania cea lungă” și tot la propunerea dietei din 18.04.1444 dispune ca baterea de monedă să se facă exclusiv în *camerele regale*⁹. Noua monedă de argint având cele două valori nominale, dinar și obol (1/2 dinar), reia modelul iconografic al *dinarului cu vultur* pe care Vladislav I încercase să-l introducă în circulație încă din anul 1442¹⁰. Acest tip monetar era caracterizat inițial prin reprezentarea stemei regatului ungar în scut încoronat pe avers și a vulturului polonez încoronat pe revers. Îmbinând simbolurile heraldice ale celor două regate aflate în uniune personală sub sceptrul aceluiași rege, *dinarul cu vultur* rămâne prin iconografia sa specifică jalonul de referință al influenței Jagiellonilor în istoria evoluției stilistice a dinarului ungar de tip heraldic¹¹. În noiembrie 1442, ca urmare a medierii legatului papal Giuliano Cesarini, Vladislav I a încheiat un acord cu regina Elisabeta,

---

² Pohl 1974, p. 49.

³ Tratatul de pace propus de Murad al II-lea la 12.06.1444 a fost ratificat o lună mai târziu de regele ungar Vladislav I, acesta obținând condiții extrem de avantajoase printre care un acord de pace pentru o durată de 10 ani și despăgubiri de război în valoare de 100.000 scuzi de aur; Mureșan 1968, p. 100.

⁴ A. Pohl caracterizează această perioadă, de la jumătatea secolului al XIV-lea, ca fiind „cea mai anevoioasă din istoria medievală a regatului Ungariei”. Inflația puternică și moneda depreciată contribuiau din plin la declinul economic al regatului maghiar care se găsea, astfel, divizat atât teritorial cât și politic, în conflictul dintre partida germană și cea poloneză; Pohl 1970, p. 49.

⁵ Emisiuni depreciate purtând numele lui Ioan de Hunedoara și atribuite de Pohl anului 1443 sunt cunoscute ca provenind din monetăria de la Oradea. Acestea sunt considerate de către Pohl emisiuni de urgență asociate campaniei militare din anul 1443; Pohl 1982, tabelul 93, nr. 182; Pohl 1970 p. 49.

⁶ Tot emisiuni atribuite lui Ioan de Hunedoara, provenind de la Sibiu și Sighișoara și având de asemenea titlu scăzut, au fost identificate în structura tezaurului de la Rotbav, de lângă Brașov; Tătaru, Georgescu 2012, p. 122, 125, fig. 1.

⁷ Nobili ca Lévai László deținătorul domeniului și castelului Cseh sau cei din familia Bánfi de Alsólendva primesc acest privilegiu de la Vladislav I în anul 1441. Nikolaus Ujlaki, voievod al Transilvaniei (1441-1444), în asociere cu Ioan de Hunedoara, a beneficiat și el de acest privilegiu. De asemenea și la castelele Cuvin și Bratislava s-au bătut astfel de emisiuni regionale depreciate, în perioada 1441-1444; Gyöngyössi 2016, p. 346-347; Pohl 1982, p. 26-28. A se vedea, pe aceeași temă și în Tătaru, Georgescu 2012, p. 123.

⁸ Emisiuni depreciate și contrafaceri ale monedelor lui Vladislav I sunt cunoscute și clasificate ca atare pentru perioada 1444-1445, în vremea *Interregnum*-ului; Pohl 1982, tabel 87, nr. 171-172, iar pentru contrafaceri tabelul 89, nr. 172A.

⁹ Pohl 1974, p. 56; Pohl 1970, p. 51.

¹⁰ Pohl 1982, tabelele 70-71, nr. 141-1/141-11.

¹¹ Lajos Huszár jalonează evoluția stilistică a dinarului ungar de tip heraldic între primele emisiuni ale lui Sigismund I și reforma lui Matia Corvin din anul 1467; Huszár 1963, p. 16.

acord care includea și căsătoria acestora cu condiția să-l recunoască ca și succesor pe minorul Ladislau al V-lea Postumul¹². În acest context, regele recapătă întreaga legitimitate asupra coroanei ungare, aspect care ar justifica baterea unei noi monede unde simbolurile heraldice maghiare să fie reprezentate în scut încoronat. Regina Elisabeta moare însă în mod subit pe 19 decembrie 1442 iar războiul civil reîncepe. Ca atare, nici noul dinar regal nu a mai continuat să fie emis în atelierele monetare aflate sub controlul lui Vladislav I. Singurul atelier din spațiul transilvan a cărui marcă este cunoscută pe astfel de dinari sau oboli este cel de la Baia Mare¹³.

Spre deosebire de modelul iconografic al anului 1442, în anul 1444 *dinarul cu vultur* se remarcă stilistic prin reprezentarea scutului maghiar neîncoronat. Chiar dacă regele a prelungit în aprilie 1444 acordul de neagresiune cu Frederick al III-lea¹⁴ și a acordat amnistie generală susținătorilor partidei germane¹⁵, împăratul Frederick rămânea în continuare custodele coroanei Sfântului Ștefan¹⁶ și tutore al viitorului rege Ladislau al V-lea Postumul, recunoscut deja de Vladislav I ca succesor al său. Izvoarele cu privire la activitatea monetară din perioada domniei regelui Vladislav I sunt extrem de puține¹⁷ și nu se cunosc date exacte cu privire la etalonul reformei din anul 1444, cu excepția faptului că regele a interzis modificarea titlului monedelor de argint fără aprobarea prealabilă a dietei¹⁸. Cel mai probabil, a existat și un acord între cele două partide, germană și poloneză, pentru a bate monedă care să respecte același etalon monetar și aceeași iconografie, cu scopul de a se facilita reluarea legăturilor comerciale dintre provinciile regatului ungar, divizate de războiul civil¹⁹. Se cunosc astfel de dinari provenind din *camerele* de la Kremnitz și Cassa, *camere* care se aflau sub controlul lui Jiskra, *vârful de lance* al partidei pro-germane. Aceste emisiuni au fost însă bătute în numele lui Ladislau al V-lea Postumul²⁰. Pe de altă parte, chiar și dintre nobilii aflați în tabăra regelui Vladislav I și care beneficiaseră anterior reformei de privilegii monetare, se cunoaște că au bătut monedă din tipul nou în propriile ateliere din castelele de la Alsólendva, Veszprém, Pécs și Keve²¹, încălcând astfel prevederile decretului regal de anulare a privilegiilor²². Aceste emisiuni sunt datate de Pohl în anul 1444²³, însă nu se poate afirma cu certitudine dacă au fost bătute înainte de bătălia de la Varna sau, mai degrabă, post-mortem, în perioada guvernării de către locotenenta regală (noiembrie 1444 - aprilie 1445), perioadă marcată de vidul de putere cauzat de incertitudinea morții tânărului rege²⁴. Cu certitudine însă, reforma a fost pusă în aplicare

---

¹² Mureșan 1968, p. 82.

¹³ Pohl 1982, tabelele 71-72, nr. 141-10,11: dinari; 142-5: obol.

¹⁴ Armistițiul cu partida germană și susținătorii acesteia a fost încheiat în primăvara anului 1443, în contextul reorientării militare către frontul anti-otoman, din „Campania cea lungă”; Mureșan 1968, p. 85.

¹⁵ Pohl 1974, p. 56, nota 30.

¹⁶ Coroana sacră a încoronării, numită și Coroana Sf. Ștefan a fost amanetată în anul 1440 lui Frederick al III-lea de către regina văduvă Elisabeta, pentru suma de 2.500 de ducăți; Mureșan 1968, p. 63.

¹⁷ Pohl 1974, p. 49.

¹⁸ Pohl 1974, p. 49; Pohl 1970, p. 51.

¹⁹ Pohl 1974, p. 49, nota 1. A se vedea și discuția din Huszár 1964, p. 51-58.

²⁰ Huszár 1979, nr. 650, 650a; Pohl 1982, tabelul 85, nr. 157-1/3, 158.

²¹ Huszár 1979, nr. 609, 609a; Pohl 1982, tabelele 79-81.

²² Pohl 1974, p. 56.

²³ Pohl 1974, p. 53.

²⁴ Mureșan 1968, p. 112-113.

începând din primăvara anului 1444, în *camerele regale* aflate sub controlul politic și militar al regelui Vladislav I. Printre acestea, pe lângă camera regală de la Buda se numără și cele din Transilvania, de la Baia Mare și de la Sibiu unde Ioan de Hunedoara, un susținător consecvent al partidei regelui Vladislav I, profită de această ocazie pentru a reforma activitatea monetară în voievodat. Astfel, la 21 mai 1444, voievodul întărește anularea privilegiilor monetare anterioare date în Transilvania și îl numește pe magistrul Jacobus (Jakab) camerar regal la Sibiu. Odată cu această funcție, Jacobus urma să dețină monopolul asupra dreptului de a preschimba aur și argint și de a bate noile monede regale²⁵.

Locotenența regală care a asigurat guvernarea provizorie la Buda, în timp ce regele se afla în campania din toamna anului 1444, a continuat să guverneze regatul și după bătălia de la Varna, încercând să profite cât mai mult de starea de incertitudine cu privire la moartea regelui²⁶. Această perioadă de tranziție se încheie prin dieta din aprilie 1445, când sunt aleși căpitani generalii²⁷. Dinari în numele lui Vladislav I au continuat să fie emiși postum în camerele regale și după moartea regelui, cel mai probabil până la instaurarea *Interregnum*-ului din aprilie 1445, când dieta a adoptat un nou tip de dinar conform etalonului și modelului iconografic introdus de Sigismund I în anul 1427²⁸. Tot la începutul perioadei *Interregnum*-ului se cunosc și ediții depreciate ale *dinarilor cu vultur*, acestea fiind caracterizate prin diverse variante ale legendelor de cele mai multe ori gravate neglijent sau incorect și printr-un aspect care reflectă un conținut foarte bogat în cupru. Cel mai probabil, pe baza acestor considerente stilistice și a aspectului dat de aliajul pe bază de cupru, aceste emisiuni au fost clasificate tipologic drept contrafaceri ale perioadei, având ca prototip emisiunile camerei regale din Buda²⁹.

Neîncetatele campanii militare care au răscolit Balcanii și Europa Centrală la mijlocul secolului al XV-lea au determinat cel mai probabil o dispersie largă a acestor emisiuni, în spațiul european. Astfel, în structura tezaurelor descoperite în Transilvania au fost identificate foarte puține exemplare provenind de la Vladislav I iar dintre acestea nu a fost niciunul determinat în detaliu³⁰. Se pot menționa însă două descoperiri izolate,

---

²⁵ „[...] Salutem cum Incremento omnis Boni, Quia Cameram et cusionem monete Regalis in Civitate Cibiniensi, de Regia commissione, novissime Inchoate, empconemque ac cambium auri et Argenti, necnon commutationem ipsorum et aliarum quarumcunque Monetarum, harum presencium per dictam Regiam Serenitatem et Regnicolas, iam abolitarum et omnino annullatarum, Circumspecto viro Jacobo alias Magistro civium ipsius Civitatis Cibiniensis contulimus, et eiu s expedicionem commisimus, volentes, totum et omne Argentum, Monetamque in his Partibus Transsilvanis usque modo cursum habentem, et alias quaslibet per pretactum Jacobum Camerarium predice Monete et suos homines ac familiares per ipsum deputandos, et neminem alium pro precio condigno, emi comparari, cambirique et commutari [...]”; Teleki 1853, doc. LXVII, p. 149-150.

²⁶ Mureșan 1968, p. 113.

²⁷ Mureșan 1968, p. 113.

²⁸ Huszár 1979, nr. 613; Pohl 1982, tabelul 87-88, nr. 173-1/8.

²⁹ Huszár 1979, nr. 611; Pohl 1982, tabelul 89, nr. 172A.

³⁰ În volumul „Tezaură monetare și tezaurizare în Transilvania secolelor XV, XVI-XVII” nu sunt menționate descoperiri monetare de la Vladislav I (1440-1444) însă lucrarea nu face o analiză exhaustivă a tuturor tezaurelor transilvănene care includ monedă din secolul al XV-lea, abordând exclusiv studiul tezaurelor încheiate după anul 1476; Toma 2016, p. 35-57. Din publicații anterioare se cunosc cinci tezaură care includ dinari ungurești datați în anii 1440-1444, însă nu sunt cunoscute cataloage din care să rezulte clasificarea tipologică a acestora. În acest sens a se vedea tezaurele: „Apateu”, „Borza”, „Gelu”, „Pescarii” și „Prisaca”; Pap 2002, p. 28, 44, 83, 126, 130.

în context arheologic, în Țara Românească, la Câmpulung, poartă de pătrundere a fluxurilor monetare dinspre Transilvania³¹ și la București³². Chiar dacă nu poate fi plasat în context, studiul actual al unui lot de dinari cu vultur provenind dintr-o colecție privată incluzând și exemplare inedite³³, oferă posibilitatea aducerii în circuitul științific a noi informații cu privire la aceste emisiuni monetare. Așa cum sunt descrise în catalogul alăturat, cele 12 monede analizate includ atât un dinar și un obol din anul 1442, cât și zece exemplare de dinari din tipul anului 1444. Printre exemplarele cele mai târzii s-au identificat și cinci falsuri contemporane epocii dinarilor *cu vultur*.

Investigarea monedelor care fac obiectul studiului s-a realizat atât din perspectivă stilistică, cât și compozițională. Pentru efectuarea testelor privind structura aliajului component a fost folosit un spectrometru FRX portabil, Bruker Tracer S1 Titan. Spectrometrul folosește un tub de Rodiu (Rh) pentru a genera un fascicul de raze X, incident asupra probei la un unghi de aproximativ 65°. Pentru a genera fasciculul, o energie de 40 keV este aplicată asupra tubului de Rh. Un colimator cu diametrul de 8 mm a fost utilizat pentru a focaliza cât mai mult fasciculul care ajunge pe țintă. Curentul pe probă a fost de aproximativ 6,5 μA. Spectrele specifice înregistrate au fost analizate utilizând softul specific producătorului. Compoziția actuală a monedelor din eșantion poate fi semnificativ diferită de compoziția inițială a acestora, în special la nivelul suprafețelor unde compoziția chimică se poate modifica cu ușurință ca urmare a factorilor provenind din mediul de păstrare sau a coroziunii diferențiate. Acest aspect al coroziunii diferențiate afectează în special monedele ce conțin în aliajul lor metale nenobile (cupru, staniu) în mod semnificativ, cum este și cazul eșantionului evaluat. Având în vedere aceste considerente, probele monetare au fost evaluate pe ambele suprafețe avers/revers³⁴ iar rezultatele măsurătorilor pentru conținutul de argint și cupru au fost preluate în catalog sub formă de interval valoric.

1. Dinar (1442); **Ω** - **★** (Neustadt / Baia Mare – marcă colectivă); 18,02% - 19,34% Ag; 80,27% - 79,12% Cu; 0,89 g; ↓; 19,6×19,3 mm.
Av//Rv: (**☼**) MONETA ◦ W(LA) DISLAI ◦ DEI ◦ (GRA) / Vulturul Poloniei în cerc liniar interior // **☼** REGIS ◦ VNG (ARIE ◦ ET) ◦ CETERA ◦ / Scut încoronat, despicat, având la dextra fasciile arpadiene iar la senestra crucea patriarhală ungară. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: n - **★**.
Huszár 1979, nr. 605; Pohl 1982, nr. 141-10.
2. Obol (1442); **Б** - **И** (Buda - ?); 48,61% - 48,98% Ag; 48,45% - 49,05% Cu; 0,51 g; ←; 13,5×15,6 mm.

³¹ Un dinar cu vultur, provenind de la Vladislav I, a fost identificat printre descoperirile monetare rezultate din săpăturile de la Curtea Domnească din Câmpulung Muscel, din anul 2001; Cantacuzino *et alii* 2003, p. 32, fig. 17, nota nr. 5; Cantacuzino 2011, p. 115, nr. 7, pl 1/86.

³² La săpăturile de la situl arheologic din Piața Universității, în straturile de locuire, S. XXVI, caroul 58, la o adâncime de -3,04 m, lângă țărșul 5B, a fost de asemenea descoperit un dinar atribuit regelui ungar Vladislav I; Velter, Mănușu-Adameșteanu 2013, tabelul III, p. 185-186.

³³ Exemplarele studiate au fost colecționate tematic de peste 20 de ani, fiind achiziționate din rețeaua germană de magazine numismatice MaShops sau prin intermediul licitațiilor internaționale on-line.

³⁴ Anexa 1. *Analiza compozițională a monedelor prin metoda FRX.*

Av//Rv: Vulturul Poloniei // Scut încoronat, despicat, având la dextra fasciile arpadiene iar la senestra crucea patriarhală ungară. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: B - I.

Huszár 1979, nr. 606; Pohl 1982, nr. 142 însă marca monetăriei inedită.

3. Dinar (1444); **Ħ** - (Hermannstadt / Sibiu); 72,31% - 71,06% Ag; 24,72% - 25,95% Cu; 0,83 g; →; 15,7×16,8 mm.

Av//Rv: *****(MONETA ° WL)ADISLAI ° DEI / Vulturul Poloniei în cerc liniar interior // ***** REGIS ° UN(GARIE ° ET)CETE / Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta scutului, marca monetăriei: h - .

Huszár 1979, nr. 609; Pohl 1982, nr. 147 însă marca monetăriei inedită.

4. Dinar (1444); **Ħ** - **Ħ** (Hermannstadt / Sibiu – Nikolaus Pfeffersack); 40,74% - 52,92% Ag; 57,71% - 45,07% Cu; 0,84 g; →; 15,6×17,4 mm; fragment lipsă.

Av//Rv: *****MONETA (° WL)ADISLA(___)EI / Vulturul Poloniei // (___) E(GIS ° UNGARIE) ° ETCETE / Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: h - B.

Huszár 1979, nr. 609; Pohl 1982, nr. 147-8.

5. Dinar (1444); **Ń** - **Ń** (Neustadt / Baia Mare – marcă colectivă); 35,06%-36,74% Ag; 63,69%-62,01% Cu; 0,72 g; ↘; 16,7×17,3 mm; mici fragmente de margine lipsă.

Av//Rv: *****MONE - ISLAI ° DE - LAI DEI ° / Vulturul Poloniei // (___) CETE ° - T(___) - NGARIE ° ETCETE / Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: n - n.

Huszár 1979, nr. 609 însă legendele diferă datorită unei erori de batere; Pohl 1982, nr. 147-11.

6. Dinar (1444-1445); **Ħ** - **Ħ** (Buda – marcă colectivă); 37,13%-40,89% Ag; 60,84%-56,84% Cu; 0,83 g; ↘; 17,3×18,4 mm; flan ondulat și margine zimțată de la crăpăturile din batere.

Av//Rv: *****MO(NETA ° WLA)DI(SLAI) ° DEI ° G/ Vulturul Poloniei // ***** REGIS ° U(NGARIE) ° ETCETERA / Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: B - n.

Huszár 1979, nr. 609 / 611 (?) însă legendele avers/revers sunt variante inedite; Pohl 1982, nr. 147-4 / 172 însă marca **Ħ** diferită.

7. Dinar (1444-1445); **Ħ** - **Ħ** (Buda – marcă colectivă); 58,06% - 58,86% Ag; 36,97% - 37,83% Cu; 0,93 g; ↓; 17,4×17,5 mm; păstrează luciu de batere.

Av//Rv: (___) ETA ° WLADISLAI ° (___) / Vulturul Poloniei // ***** REGIS ° U(UNGARIE) ° ETCETERA / Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: B - n.

Huszár 1979, nr. 609 / 611 (?) însă legenda revers variantă inedită; Pohl 1982, nr. 147-4 / 172 însă marca **Ħ** diferită.

8. Dinar (1444-1445) - contrafăcut; prototip **Ħ** - **Ħ** (Buda); 3,57%-4,56% Ag; 94,15%-93,48% Cu; 0,63 g; ↗; 17,2×18,4 mm.

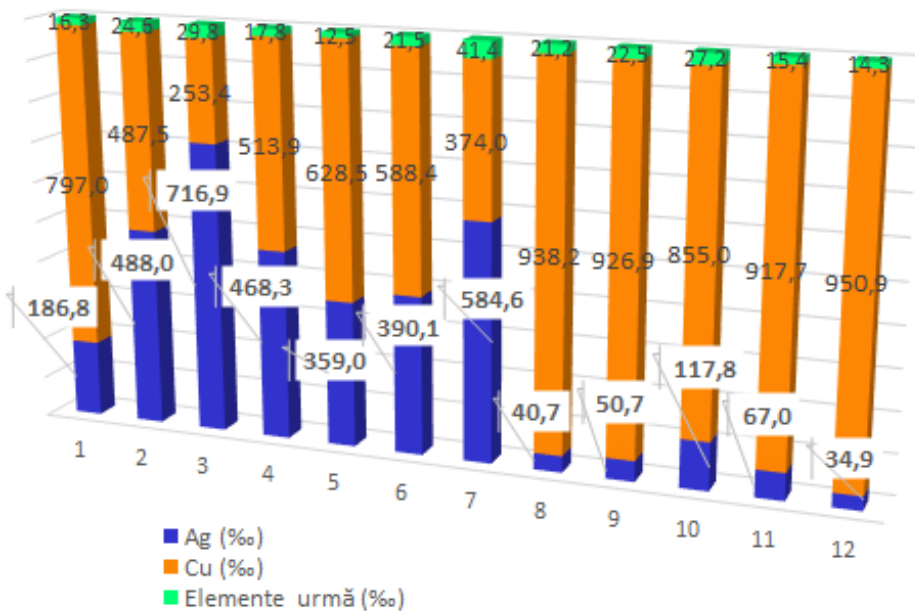
Av//Rv: (___) ° SA WA(___)SE(___) / Vulturul Poloniei // ___ ___ / Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: B - n. Huszár 1979, nr. 611(?); Pohl 1982, nr. 172A (falsuri).

9. Dinar (1444-1445) - contrafăcut; prototip **B - Ħ** (Buda); 5,46%-4,67% Ag; 92,75%-92,62% Cu; 0,96 g; ↑; 15,2×17,1 mm.
Av//Rv: *MONETA DI (_ _ _)/ Vulturul Poloniei // *REGIS UGARIE ETCETE / Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: B – (n).
Huszár 1979, nr. 611(?); Pohl 1982, nr. 172A (falsuri).
10. Dinar (1444-1445) - contrafăcut; prototip **B - Ħ** (Buda); 11,45%-12,11% Ag; 86,08%-84,92% Cu; 0,75 g; ↓; 16,8×17,4 mm.
Av//Rv: _ _ _ / Vulturul Poloniei //(_ _ _) I ° DEI / Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: B – Ħ.
Huszár 1979, nr. 611(?); Pohl 1982, nr. 172A (falsuri).
11. Dinar (1444-1445) - contrafăcut; prototip **B - Ħ** (Buda); 7,08%-6,32% Ag; 91,49%-92,04% Cu; 0,91 g; ↓; 17,2×17,5 mm.
Av//Rv: MONETA (_ _ _) AI (_ _)/ Vulturul Poloniei //(_ _) EGIS UNGARI ETCET (_ _)/ Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: B – (n).
Huszár 1979, nr. 611(?); Pohl 1982, nr. 172A (falsuri).
12. Dinar (1444-1445) - contrafăcut; prototip **B - Ħ** (Buda); 3,54%-3,43% Ag; 95,07%-95,11% Cu; 0,67 g; ✓; 16,0×17,3 mm.
Av//Rv: MON(_ _ _)/ Vulturul Poloniei //(_ _) /Scutul maghiar neîncoronat. La dreapta și la stânga scutului, marca monetăriei: B – (n).
Huszár 1979, nr. 611(?); Pohl 1982, nr. 172A (falsuri).

Lotul monedelor provenind din anul 1442 este cel mai puțin numeros, incluzând două exemplare. Unul dintre acestea este un obol provenind din atelierul regal de la Buda (Catalog, nr. 2), un exemplar inedit (**B - Ħ**)³⁵ cu o finețe de aproximativ 500‰. Nominalul uzual al epocii, în cazul monedei ungare de argint era dinarul. Monedele divizionare de argint devin mult mai rare încă din vremea regelui Albert (1437-1439), încercându-se de către acesta o eliminare din circulație a exemplarelor depreciate de parvus, quating sau ducați de argint ale lui Sigismund de Luxemburg. Singurele emisiuni de oboli ale lui Vladislav I sunt, de altfel, chiar cele asociate încercărilor de reformă din anii 1442 și 1444.³⁶ Aceste exemplare au fost bătute, cel mai probabil, la începutul seriilor din noul tip monetar introdus în camerele regale, devenind astfel un rezonabil martor al etalonului de finețe al monedei reformate.

³⁵ Singurele tipuri de obol din anul 1442 cunoscute ca provenind din atelierul de la Buda sunt: **B - Ħ** (Pohl 1982, tabelul 72, nr. 142-3), **B - P** (Pohl 1982, tabelul 72, nr. 142-4) și **B - Ħ** (Pohl 1982, tabelul 72, nr. 142-6).

³⁶ Se cunosc emisiuni de oboli din tipul anului 1442, provenind din atelierile de la Buda (Pohl 1982, tabelul 72, nr. 142-3, 142-4 și 142-6), Alsólendva (Pohl 1982, tabelul 72, nr. 142-1 și 142-2) și Baia Mare (Pohl 1982, tabelul 72, nr. 142-5), și din tipul anului 1444, provenind exclusiv din atelierile de la Buda (Pohl 1982, tabelul 81, nr. 149-1) și Baia Mare (Pohl 1982, tabelul 81, nr. 149-2).

Fig. 1. Titlul argintului la cele 12 monede analizate

Cel de-al doilea exemplar datat în anul 1442 este un dinar provenind de la Baia Mare (Catalog, nr. 1) și care poartă o marcă comună atribuită consiliului orașului (♯ - ✱). Spre deosebire de obolul de Buda, dinarul de Baia Mare se caracterizează printr-un conținut semnificativ mai redus de argint, respectiv un titlu de 186,8‰ (Figura 1, nr. 1). O astfel de concentrație este, însă, mult mai apropiată de etalonul de 281‰, etalon cunoscut ca fiind de referință pentru acest tip monetar³⁷. În anul 1442 domeniul minier maramureșean se afla sub controlul despotului sârb Gheorghe Branković³⁸. Loial lui Vladislav I la vremea respectivă, Branković controla și activitatea monetară în camera de la Baia Mare fiind, cel mai probabil, interesat de a obține câștiguri cât mai mari din exploatarea domeniului minier, și nu în susținerea unei monede de calitate.

Sibiul, marele absent la aplicarea reformei din anul 1442 - probabil ca urmare a incursiunii militare otomane a beiului Meziđ³⁹ - se face remarcat pe piața monetară transilvăneană în cea de-a doua etapă a acesteia, cea din anul 1444. Dintre monedele analizate, doi *dinari cu vultur* din tipul anului 1444 provin din monetăria de la Sibiu. Unul dintre aceștia (Catalog, nr. 3), un exemplar inedit (♯ -)⁴⁰, se remarcă printr-un titlu surprinzător de ridicat al argintului, de aproximativ 717‰ (Figura 1, nr. 3). Marca monetară alcătuită doar din inițiala monetăriei indică faptul că moneda a fost bătută de

³⁷ Huszár 1979, p. 13.

³⁸ Branković deținea domeniul minier încă din anul 1411 când îl primise de la regele Sigismund de Luxemburg; Pohl 1974, p. 50.

³⁹ Meziđ, beii Vidinului invadează Transilvania în primăvara anului 1442 când asediază, fără succes însă, și orașul Sibiu; Mureșan 1968, p. 75.

⁴⁰ Singurele tipuri de dinar din anul 1444, cunoscute ca provenind din atelierul de la Sibiu sunt: ♯ - ✱ (Pohl 1982, tabelul 79, nr. 147-8) și ♯ - ✱ (Pohl 1982, tabelul 79, nr. 147-9).

consiliul oraşului Sibiu, cel mai probabil anterior concesionării monetăriei de către Nikolaus Pfeffersack⁴¹, important membru al patriciatului sibian⁴². Marca monetară a acestuia (**Н** - **Б**) se regăseşte la cel de-al doilea dinar de Sibiu analizat (Catalog, nr. 4), exemplar care se caracterizează şi printr-un titlu mai redus al argintului, de aproximativ 468‰ (Figura 1, nr. 4). Printre exemplarele din anul 1444 analizate se numără şi un dinar provenind de la Baia Mare, monedă având o eroare de batere (Catalog, nr. 5). Aceasta poartă o marcă atribuită consiliului oraşului (**Н** - **П**) şi are un titlu mai scăzut faţă de exemplarele sibiene contemporane, respectiv 359‰ (Figura 1, nr. 5). Se remarcă însă că titlul acestui exemplar din anul 1444 este net superior celui din anul 1442, provenind tot din emisiunile lui Branković de la Baia Mare (Figura 1, nr. 1). Din lotul dinarilor dataţi în anul 1444 fac parte şi două exemplare provenind din atelierele camerei regale de la Buda (Catalog, nr. 6 şi 7). Ambele exemplare poartă marca **Б** - **Н**, caracteristică atelierelor regale din Buda şi chiar dacă fac parte din emisiuni diferite, având variante stilistice inedite ale legendelor, se remarcă prin titluri ale argintului a căror mediană se centrează la nivelul unui etalon de 7½ - 8 lotoni (Figura 1, nr. 6 şi 7). Din analiza comparativă a celor 5 exemplare care alcătuiesc lotul dinarilor din anul 1444 (Figura 1, nr. 3-7) rezultă de asemenea o valoare medie a concentraţiilor de argint (504‰) care se asociază etalonului de 7½ - 8 lotoni. Nu în ultimul rând, trebuie remarcată şi similitudinea titlului obolului din anul 1442 (488‰) cu etalonul mediu rezultat din măsurători şi din calcule pentru exemplarele din anul 1444, respectiv 7½ - 8 lotoni (500‰). În spaţiul Europei Centrale se întâlneşte un etalon similar de fineţe la emisiunile de dinari de Cracovia⁴³ ale lui Vladislav al III-lea al Poloniei şi Lituaniei (1434-1444), a căror producţie încetează în anul 1440⁴⁴, odată cu încoronarea tânărului rege ca şi Vladislav I al Ungariei (1440-1444). Trebuie menţionat însă că între dinarii ungureşti din tipul *cu vultur* şi dinarii regali polonezi emişi în sistemul monetar al grosului de Cracovia⁴⁵ chiar dacă se remarcă similitudini iconografice şi compoziţionale, ambele sunt tipuri cu etaloane metrologice diferite⁴⁶.

Numărul exemplarelor analizate este destul de mic pentru a fi considerat un eşantion reprezentativ în comparaţie cu volumul emisiunilor. De asemenea, trebuie avut în vedere că în condiţiile tehnologice specifice Evului Mediu era foarte probabil ca un titlu foarte ridicat al unor exemplare să fie rezultatul unei neomogenităţi a aliajului sau chiar a unei separări/cementări eşuate a metalelor preţioase din structura minereului. Cu

---

⁴¹ Pohl 1982, p. 81.

⁴² Nikolaus Pfeffersack a ocupat funcţia de primar al oraşului (1420, 1430-1431) şi cea de comite al camerei monetare a Transilvaniei (1438-1439, 1441); Pohl 1982, p. 81; Lengyel 2013, p. 21.

⁴³ Conform studiilor recente efectuate în Polonia prin analiza FRX a descoperirilor monetare din săpăturile arheologice de la abaţia Ołbinie din districtul Wrocław, s-a identificat pentru acest tip de dinar o fineţe de aproximativ 500‰ şi o greutate netă de aproximativ 0,5 g; Milejski, Miazga 2016, p. 252/catalog 1, 257.

⁴⁴ Kubiak 1970, p. 101-111.

⁴⁵ Dinarii regali polonezi au fost introduşi în circulaţie de către Vladislav al II-lea Jagiello, tatăl lui Vladislav al III-lea, ca şi submultipli ai polgroşilor (jumătăţilor de gros) pe care acesta i-a pus în circulaţie în anul 1394; Kubiak 1970, p. 101-111.

⁴⁶ Dinarii polonezi din perioada domniei lui Vladislav al III-lea au o greutate netă de aproximativ 0,5 g şi o fineţe de aproximativ 500‰; Kubiak 1970, p. 101-111. Dinarii cu vultur, aşa cum rezultă şi din studiul de faţă, se caracterizează prin greutate nete apropiate de un etalon de aproximativ 1g pentru un titlu mediu similar de aproximativ 500‰ (Catalog, nr. 1, 3 - 7).

toate acestea, faptul că exemplarele analizate, în special cele inedite⁴⁷, provin nu doar din ateliere diferite, dar și din emisiuni total diferite ale unor diverși măeștri monetari care au gestionat independent aceste procese chiar și în cadrul aceleiași *camere* monetare, reprezintă o asigurare rezonabilă că titlul monedelor aflate în discuție nu este accidental. Acest rezultat, conform căruia etalonul de finețe al dinarilor *cu vultur* introduși prin încercările de reformă din anii 1442 și 1444 s-ar situa, cel mai probabil la pragul de 7½ - 8 lotoni (~ 500‰), contrazice caracteristica generalizată atribuită anterior emisiunilor de argint ale lui Vladislav I, cu privire la conținutul scăzut de argint al acestora de numai 4½ lotoni (281‰)⁴⁸. O situație similară în care analizele compoziționale recente au contrazis ceea ce se cunoștea din studii anterioare privind dinari de secol XV a fost semnalată și de cercetători din Ungaria⁴⁹. Autorii studiului, analizând în special monede emise de Matia Corvin, au demonstrat că etalonul de argint de maxim 500‰ cunoscut din bibliografie este infirmat de rezultatul cercetărilor care au relevat un titlu cu mult mai mare, de peste 800‰⁵⁰.

Pentru o bună înțelegere a contextului activității monetare în Transilvania anului 1444, trebuie urmărită și situația zăcămintelor de metale prețioase care, ulterior extracției, urmau a se prelucra în *camera cementum*⁵¹. Drept compensație pentru cheltuielile făcute de Ioan de Hunedoara în „Campania cea lungă”, despotul sârb Gheorghe Branković care-și recuperase și el o bună parte din țară i-a cedat voievodului în primăvara anului 1444 însemnate domenii miniere printre care și cel din Transilvania, de la Șiria din munții Zarandului⁵². Voievodul nu a intrat însă în posesia domeniului de la Șiria decât la 20 martie 1445⁵³. De asemenea și în cazul domeniilor miniere din regiunea Baia Mare, Ioan de Hunedoara preia controlul asupra acestora, după bătălia de la Varna (10.11.1444), ca urmare a confiscării integrale a proprietăților ungare ale lui Branković care trădase partida regală în favoarea sultanului Murad al II-lea⁵⁴. Acest context ar explica rolul principal al *camerei* de la Sibiu în punerea în practică a reformei monedei de argint de la 1444. Camera monetară a Transilvaniei localizată la Sibiu era singura *cameră* regală aflată la vremea respectivă sub controlul și autoritatea voievodului Ioan de Hunedoara⁵⁵. Din păcate, la scurt timp de la inițierea reformei, la finele anului 1444, se reinstalează instabilitatea politică, ca urmare a dispariției tânărului rege Vladislav I.

⁴⁷ Vezi cazul exemplarelor inedite, respectiv al dinarului provenind din monetăria de la Sibiu: **✠** - (Catalog, nr. 3) sau al obolului de Buda: **✠** - **✠** (Catalog, nr. 2). A se vedea de asemenea cazul variantelor inedite ale legendelor celor două exemplare provenind din atelierele regale de la Buda (Catalog, nr. 6 și 7).

⁴⁸ Concluzie formulată de Huszár ca urmare a studiilor privind monetăria regală de la Buda, studii efectuate pe baza descoperirilor rezultate din săpăturile de la castelul Buda; Huszár 1956, p. 89.

⁴⁹ Sándor *et alii* 2002, p. 283-288.

⁵⁰ Sándor *et alii* 2002, p. 283-288.

⁵¹ Privilegiul monetar sau dreptul regal de a emite monedă, *jus monetarium* sau *Münzregal*, se diviza în Transilvania în trei tipuri de privilegii distincte. Primul dintre acestea, *cementum* sau *permutatio auri* privilegiul de a achiziționa metale prețioase includea și activitatea metalurgică de prelucrare a minereului, respectiv purificarea, separarea, cementarea și laminarea. Produsele laminate de metal prețios puteau fi achiziționate ulterior de concesionarii privilegiilor de batere a monedei (*cusio monetae*), pentru atelierele monetare din care rezultau monedele finite; Goldenberg 1959, p. 157.

⁵² Mureșan 1968, p. 100.

⁵³ Mureșan 1968, p. 100, nota 1.

⁵⁴ Mureșan 1968, p. 127.

⁵⁵ Teleki 1853, doc. LXVII, p. 149-150.

În lipsa unor izvoare inedite, atât documentare cât și numismatice, rămâne sub semnul incertitudinii în ce măsură au reapărut în spațiul transilvan, în acest context, emisiuni depreciate sau contrafaceri ale noului dinar. Dintre monedele studiate, cinci exemplare au fost clasificate ca fiind falsuri monetare aparținând tipului identificat ca atare de Artur Pohl⁵⁶, respectiv contrafaceri din perioada 1444-1445 ale dinarilor *cu vultur* având drept prototip exemplare provenind din atelierul de la Buda. Două din cele cinci falsuri analizate (Catalog, nr. 8 și 9) au fost identificate ca fiind conforme prototipului **B - Ħ** (Buda), iar celelalte trei (Catalog, nr. 10, 11 și 12) sunt conforme prototipului **B - Ħ** (Buda). Se remarcă, de asemenea că toate cele cinci exemplare, deși au grade diferite de uzură, au caracteristici stilistice comune cum ar fi gravura foarte neglijentă și disproporționată a matrițelor utilizate și redarea incoerentă a textului original al legendelor. Aceste caracteristici indică o posibilă realizare a matrițelor de către persoane care nu cunoșteau caracterele alfabetului latin. Din punct de vedere al compoziției aliajului utilizat, acestea se caracterizează printr-un aspect specific aliajelor de cupru însă așa cum rezultă din analiza FRX, cele cinci monede conțin și argint în proporții situate în intervalul: 40,7 – 117,8 ‰ (Figura 1, nr. 8-12). Având în vedere că acest nivel al proporțiilor, în cazul argintului, este semnificativ mai mare decât cel specific unui element urmă, o întrebare firească este dacă, metalul prețios a ajuns în mod accidental în aliaj sau a fost adăugat în mod deliberat. Bogdan Constatinescu remarca un astfel de procedeu de argintare sau pseudo argintare a falsurilor monetare, în care în aliaj se adăuga o cantitate de argint care avea scopul de a ajuta la stabilitatea depunerii stratului de argintare ulterioară a suprafețelor monedei⁵⁷. Tot în Anexa 1 se remarcă și prezența plumbului și a stibiului cu titlu de elemente urmă, în proporții comparabile cu cele aferente monedelor originale (nr. 1-7). Asocierea metalografică a plumbului și stibiului reprezintă un indicator al provenienței transilvănene a minereului de argint utilizat la producerea monedelor⁵⁸. În special stibiul care se întâlnește la toate cele 12 monede investigate este prin excelență un indicator al provenienței minereului din zăcămintele de argint aflate în regiunea Baia Mare⁵⁹. După campania militară încheiată prin bătălia de la Varna (octombrie - noiembrie 1444), lui Branković care fusese ostil armatei cruciate i se retrage probabil dreptul de a bate monedă în camera regală din Baia Mare, chiar dacă până în primăvara anului 1445 încă avea acces la resursele de minereu⁶⁰. Astfel, contextul politic, argumentul provenienței maramureșene a minereului utilizat, dar și caracteristicile stilistice și compoziționale unitare ale celor cinci exemplare analizate, pledează pentru atribuirea acestora unui atelier clandestin aflat, posibil, chiar sub controlul despotului sârb Gheorghe Branković. Nu în ultimul rând se remarcă la exemplarele studiate că deși au caracteristici stilistice și compoziționale unitare gradul de uzură al monedelor este foarte diferit (Planșa 2), indicând proveniența acestora din tiraje diferite, introduse în circulație la diverse intervale de timp. Atât acest aspect cât și faptul că emisiunile din acest tip au imitat exclusiv prototipul cu cele mai mari tiraje, cel de Buda, pentru a fi integrate cu ușurință în circulație susțin ipoteza atribuirii falsurilor unui atelier bine organizat, având o capacitate mare de producție și care

---

⁵⁶ Pohl 1982, tabel 89, nr. 172A.

⁵⁷ Constatinescu *et alii* 2005, p. 392.

⁵⁸ Constatinescu *et alii* 2009, p. 486.

⁵⁹ Constatinescu *et alii* 2005, p. 397.

⁶⁰ Mureșan 1968, p. 127.

a funcționat cel mai probabil în prima parte a perioadei *Interregnum*-ului (1444–1445), posibil în cuprinsul spațiului balcanic aflat la sud de Dunăre⁶¹.

Monedele studiate reprezintă izvoare numismatice care demonstrează că a doua etapă a reformei monetare inițiată de Vladislav I a reprezentat pentru voievodul Transilvaniei un bun prilej de a reorganiza activitatea monetară în spațiul transilvan, începând cu monetăria din Sibiu unde *Dominus Jacobus, magister civium*⁶² a primit de la Ioan de Hunedoara privilegiul pentru *cameram et cusionem monetae regalis in civitate Cibiniensis*⁶³. Calitatea bună a gravurii, superioară emisiunilor inflaționiste din perioada 1442-1443, titlul argintului și uniformitatea metrologică și iconografică a exemplarelor bătute de concesionari diferiți indică un control exigent al activității monetare și confirmă ipoteza formulată de Artur Pohl cu privire la această încercare de reformă⁶⁴, care se dovedește că numai în Transilvania a avut succes. Asumându-și rolul de lider al luptei împotriva expansiunii otomane în Europa, Ioan de Hunedoara extinde astfel planurile sale de rezistență anti-otomană și în domeniul economic și monetar. Ca și în Țara Românească⁶⁵, asprii din vremea primei domnii a lui Murad al II-lea se aflau în circulație și în Transilvania la data reformei dinarului din anul 1444⁶⁶. Doar un dinar puternic, cu o largă putere de circulație în spațiul european ar fi putut să contracareze pătrunderea și consolidarea asprului otoman ca monedă curentă preferată în tranzacțiile caselor negustorești și ale breslelor din orașele săsești din Transilvania, așa cum s-a și întâmplat ulterior, la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea⁶⁷.

Bibliografie / Bibliography

Cantacuzino 2011: Gh. Cantacuzino, *Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, București, 2011.

Cantacuzino et alii 2003: Gh. Cantacuzino, Maria Venera Rădulescu, Ștefan Trîmbaciu, *Cercetări arheologice la Câmpulung – 2001*, Revista de Istorie a Muscelului, 7, 2003, p. 25-37.

---

⁶¹ Cele cinci falsuri analizate au fost achiziționate împreună cu trei dintre exemplarele originale (Catalog, nr. 4, 5 și 6) sub formă de lot. Conform organizatorului licitației, acest lot provine dintr-o colecție privată din spațiul ex-iugoslav. Dat fiind numărul mare al descoperirilor monetare făcute în contextul deminărilor asociate războiului de secesiune al fostei Iugoslavii, nu este exclus ca monedele să fi provenit dintr-un tezaur sau să fi fost doar ele îngropate împreună, undeva în acest spațiu de război.

⁶² Pentru că în documentul dat de Ioan de Hunedoara nu se specifică un cognomen al acestui magistrat Jacobus, în opinia lui Gustav Seivert camerarul Jacobus a fost asociat magistrului Jacobus Sachs, atestat ca *magister civium* sau *proconsul* la cumpăna secolelor XIV-XV. De asemenea faptul că numele său este precedat de apelativul *dominus* denotă că acest personaj se bucură de o înaltă considerație fiind unul dintre singurii patru laici, membri ai confreriei capitlului de Sibiu care erau apreciați în acest fel; Gross 2003, p. 164.

⁶³ Teleki 1853, doc. LXVII, p. 149-150;

⁶⁴ Pohl 1970, p. 51.

⁶⁵ Nicolae 2003, p. 40-41 cu bibliografia.

⁶⁶ Nicolae 2003, p. 50; Oberländer, Rădulescu 1994, p. 92-93; Nicolae, Popa 1992, p. 139, 145.

⁶⁷ Nicolae 2003, p. 50-52.

- Constantinescu et alii 2005:** B. Constantinescu, V. Cojocaru, Roxana Bugoi, *Spre o abordare cât mai obiectivă în cercetarea numismatică prin analize compoziționale*, CN, IX-XI, București, 2003-2005, p. 389-404.
- Constantinescu et alii 2009:** B. Constantinescu, Migdonia Georgescu, Gh. Niculescu, E. Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, C. Toth, *The metrology of The pre-reformed coinage of the Wallachian prince Mircea the Elder, in the light of the X ray analyses of the coins kept in the collection of the Hungarian National Museum in Budapest*, CN, XV, 2009, p. 135-168.
- Gyöngyössy 2016:** M. Gyöngyössy, *Főúri pénzverési jogosultak a 15. Századi Magyarországon*, Századok, 150, 2016, 2, p. 341–368.
- Goldenberg 1959:** S. Goldenberg, *Contribuție la o istorie a cămării și monetăriei din Baia Mare*, Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, 1958-1959, 1-2, p. 153-162.
- Grierson, Travaini 1998:** Ph. Grierson, Lucia Travaini, *Medieval European Coinage: with a Catalogue of the Coins in the Fitzwilliam Museum*, vol. 14, *Italy (III) (South Italy, Sicily, Sardinia)*, Cambridge, 1998.
- Gross 2003:** Carmen Lidia Gross, *Confretria capitlului din Sibiu*, Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”, XLII, 2003, p. 161-170.
- Gündisch 1987:** G. Gündisch, *Aus Geschichte und Kultur der Siebenbürgen Sachsen*, Köln-Wien, 1987.
- Gündisch 1993:** K. Gündisch, *Das Patriziat Siebenbürgischer Städte im Mittelalter*, Köln-Weimar-Wien, 1993.
- Huszár 1956:** L. Huszár, *A budai várpalota ásatásainak éremleletei*, Budapest Régiségei, XVII, 1956, p. 107-240.
- Huszár 1963:** L. Huszár, *The art of coinage in Hungary*, Budapesta, 1963.
- Huszár 1964:** L. Huszár, *Giskra pénzverése*, Numizmatikai Közlöny, LXII-LXIII, 1963-1964, p. 51-58.
- Huszár 1979:** L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Budapest-München, 1979.
- Kubiak 1970:** S. Kubiak, *Monety pierwszych Jagiellonów 1386-1444*, Wrocław, 1970.
- Lengyel 2013:** A. Lengyel, *Gold Book 1325-1540*, Budapesta, 2013.
- Milejski, Miazga 2016:** P. Milejski, Beata Miazga, *Monety z badań archeologicznych opactwa na Olbinie we Wrocławiu i ich metal w świetle badań XRF*, Wiadomości Numizmatyczne, LX, 2016, 1-2 (201–202), p. 247-261.
- Mureșan 1968:** C. Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, București, 1968.
- Nicolae 2003:** E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003.
- Nicolae, Popa 1992:** E. Nicolae, Luana Popa, *Un tezaur de aspri otomani de la începutul secolului al XVI-lea în colecțiile Muzeului Județean Brașov*, BSNR, 134-139 (1986-1991), 1992, p. 139-154.
- Oberländer, Rădulescu 1994:** E. Oberländer-Târnoveanu, Gabriela Rădulescu, *Al doilea tezaur de la Șieu (Notă preliminară)*, Revista Bistriței, 8, 1994, p. 83-96.
- Pall 1966:** F. Pall, *Iancu de Hunedoara și confirmarea privilegiului pentru negoțul brașovenilor și al bîrșenilor cu Țara Românească în 1443*, Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, IX, 1966, p. 64-65.

- Pap 2002:** F. Pap, *Repertoriu numismatic al Transilvaniei și Banatului secolele 11-20. Despre circulația monetară în Transilvania și Banat secolele 11-20*, Cluj-Napoca, 2002.
- Pohl 1970:** A. Pohl, *Hunyadi János pénzverése*, Numizmatikai Közlöny, LXVIII-LXIX (1969-1970), 1970, p. 49-56.
- Pohl 1972a:** A. Pohl, *Évszámnélküli magyar denárok és obulusok 1308-1502*, Budapest, 1972.
- Pohl 1972b:** A. Pohl, *Die Grenzland-prägung. Münzprägung in Österreich und Ungarn im 15. Jahrhundert*, Graz, 1972.
- Pohl 1974:** A. Pohl, *I. Ulászló király pénzverése*, Numizmatikai Közlöny, LXXII-LXXIII (1973-1974), Budapest, 1974, p. 49-60.
- Pohl 1982:** A. Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarische Münzen des Mittelalters 1300-1540*, Graz-Budapest, 1982.
- Sándor et alii 2002:** Zsuzsanna Sándor, S. Tölgyesi, I. Gresits, Zs. Kasztovsky, *Determination of the alloying elements in ancient silver coins by X-ray fluorescence*, Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry, 254 (2), Budapest, 2002, p. 283-288.
- Tătaru, Georgescu 2012:** Cristiana Tătaru, Migdonia Georgescu, *A mid fifteenth century hoard of deniers found near Rotbav, Braşov County, CN, XVIII (2012)*, p. 121-138.
- Teleki 1853:** J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár*, vol. X, Pesta, 1853.
- Toma 2016:** Corina Toma, *Tezaure monetare și tezaurizare în Transilvania secolelor XV/XVI-XVII*, Oradea, 2016.
- Velter, Mănucu-Adameşteanu 2013:** Ana-Maria Velter, Gh. Mănucu-Adameşteanu, *Monede scoase la lumină din situl arheologic din Piața Universității din București*, CAB, IX, 2013, p. 169-196.

Lista ilustrațiilor / List of illustrations

Figura 1. Titlul argintului la cele 12 monede analizate.

Figure 1. The silver title in the 12 analysed coins.

Anexa 1. Analiza compozițională a monedelor prin metoda FRX.

Annex 1. Coins compositional analysis by XRF method.

Planșa I. Dinar și obol din anul 1442, de la Baia Mare și respectiv Buda (1, 2) și dinari datați 1444 provenind din monetăriile de la Sibiu (3, 4), Baia Mare (5) și Buda (6, 7).

Plate I. Dinar and obol from 1442, at Baia Mare and Buda respectively (1, 2) and dinars dated 1444 from the mints of Sibiu (3, 4), Baia Mare (5) and Buda (6, 7).

Planșa II. Dinari contrafăcuți din perioada Interregnumului 1444-1445, imitații ale prototipului de Buda (8-12).

Plate II. Counterfeit dinars from the Interregnum period 1444-1445, imitations of the Buda prototype (8-12).

Anexa 1. Analiza compozițională a monedelor prin metoda FRX															
Catalog	Suprafete	Spectru	Ag	Err ± (%)	Cu	Err ± (%)	Pb	Au	Err ± (%)	Sb	Err ± (%)	Fe	Err ± (%)	Ni	Err ± (%)
# 1.	Av.	2699	18,02	0,13	80,27	0,22	1,49	0,05		0,22	0,03				
	Rv.	2700	19,34	0,13	79,12	0,21	1,35	0,04		0,18	0,03				
# 2.	Av.	2761	48,61	0,22	49,05	0,18	1,89	0,05		0,27	0,05			0,19	0,01
	Rv.	2762	48,98	0,23	48,45	0,18	2,03	0,05		0,34	0,05			0,19	0,01
# 3.	Av.	2707	72,31	0,29	24,72	0,13	2,31	0,05	0,34	0,02	0,32	0,05			
	Rv.	2708	71,06	0,28	25,95	0,13	2,39	0,05	0,31	0,02	0,28	0,05			
# 4.	Av.	2709	40,74	0,19	57,71	0,18	1,33	0,04		0,22	0,04				
	Rv.	2710	52,92	0,23	45,07	0,17	1,81	0,04		0,21	0,04				
# 5.	Av.	2711	35,06	0,17	63,69	0,19	1,09	0,04		0,16	0,03				
	Rv.	2712	36,74	0,18	62,01	0,18	1,13	0,4		0,12	0,04				
# 6.	Av.	2713	37,13	0,18	60,84	0,19	1,89	0,05		0,14	0,04				
	Rv.	2714	40,89	0,19	56,84	0,18	2,11	0,05		0,17	0,04				
# 7.	Av.	2752	58,86	0,25	36,97	0,16	3,92	0,06		0,26	0,05				
	Rv.	2753	58,06	0,25	37,83	0,16	3,87	0,06		0,23	0,04				
# 8.	Av.	2715	3,57	0,06	94,15	0,25	1,84	0,06		0,31	0,04			0,13	0,01
	Rv.	2718	4,56	0,07	93,48	0,25	0,94	0,04		0,28	0,04	0,73	0,02		
# 9.	Av.	2719	5,46	0,08	92,75	0,25	0,66	0,04		0,30	0,04	0,71	0,02	0,11	0,01
	Rv.	2722	4,67	0,07	92,62	0,23	2,01	0,06		0,28	0,04	0,29	0,01	0,13	0,01
# 10.	Av.	2723	11,45	0,104	86,08	0,23	1,86	0,05		0,31	0,04			0,29	0,02
	Rv.	2726	12,11	0,11	84,92	0,23	2,23	0,06		0,39	0,04			0,34	0,02
# 11.	Av.	2727	7,08	0,08	91,49	0,24	0,81	0,04		0,26	0,04	0,24	0,01	0,12	0,01
	Rv.	2730	6,32	0,08	92,04	0,24	0,98	0,04		0,25	0,04	0,31	0,01	0,103	0,01
# 12.	Av.	2731	3,54	0,06	95,07	0,25	0,86	0,04		0,22	0,03	0,32	0,01		
	Rv.	2734	3,43	0,06	95,11	0,25	0,97	0,04		0,22	0,03	0,27	0,01		

Pl. I. Dinar și obol din anul 1442, de la Baia Mare și respectiv Buda (1, 2) și dinari datați 1444 provenind din monetăriile de la Sibiu (3, 4), Baia Mare (5) și Buda (6, 7).

Pl. II. Dinari contrafăcuți din perioada Interregnumului 1444-1445, imitații ale prototipului de Buda (8-12).